

ההוא גברא אשכחיה וקטלוהו [מצאו השבאים את אותו אדם, והרגוהו].

כי הדרין ואתן [כאשר חזרו בנות רב נחמן מן השביה], אמר רב עיליש: בנתיה דרב נחמן לא צדקניות היו, אלא הוו קא בחשן קידרא בכשפים [על ידי כשפים היו בוחשים קדירה חמה בידיהן].⁽²¹⁾

מתניתין:

ואף אין לוקחין ספרים תפילין ומזוזות מן הגויים ששבו אותם מישראל, יותר על כדי דמיהן. מפני תיקון העולם.⁽¹⁾

מה-ב

גמרא:

אמר ליה רב בוריא לרב אשי, ודייק מן המשנה:

"יתר על כדי דמיהן" הוא דאין לוקחין ספרים תפילין ומזוזות מן השבאין, הא בכדי דמיהן לוקחין.

ואם כן האם שמע מינה כמאן דאמר [לקמן]: ספר תורה שנמצא ביד גוי, קורין בו,⁽²⁾ ואין חוששין שמא הוא כתבו, ולשם עבודת כוכבים.⁽³⁾

[אלך ואראה אם בנות רב נחמן נאמנות הן לבעליהן,⁽²⁰⁾ ואם כן] אהדרינהו עמי [אשיב אותן עמי לביתן].

אמר רב עיליש: נשי, כל מיילי דאית להו, סדרן להדרי בבית הכסא, [כל מה שיש להן לספר, בבית הכסא מספרות הן זו לזו].

הלך רב עיליש סמוך לבית הכסא, ושמעניהו דקאמרן [והיה שומע את בנות רב נחמן אומרות זו לזו]:

עדי [אלו] גוברין, ואף נהרדעי גוברין, [אלו השבאים כבעלים הם לנו, ואלו שבנהרדעא בעלינו הין], כלומר: כשם שאותם שבנהרדעא היו בעלינו, אף השבאין בעלינו הם במקומם, ושוב אין אנו צריכות לראשונים.

לימא להו לשיבויהו [הבה נאמר לשבאינו], דלירחיקינהו מהכא [שירחקונו מן המקום הזה], כדי הלא ליתו אינשין ולישמעי וליפרקינן [שלא יבואו בעלינו ויפדונו].

ומאחר שלא עמדו בצדקתן, קם רב עיליש לבדו, ערק אתא איהו וההוא גברא [ברח הוא ואותו אדם המבין בלשון העופות].

לדידיה [לרב עיליש] איתרחיש ליה ניסא, ועבר במברא [התרחש לו נס ועבר את מעבר המים], ולא יכלו להשיגו עוד, ואילו

20. מהרש"א, וראה שם.

שלא לדחוק את קופת הציבור, רש"י.

2. צריך ביאור: שמא עוסקת משנתנו כשיש בו סימן, או שמכירים אותו בטביעות עין, שהוא זה שנלקח מהם!?

21. ראה בחידושי חת"ם סופר שביאר, למה אמר כן רב עיליש רק לאחר שחזרו בנות רב נחמן מן השבי.

3. נתבאר על פי רש"י; ובהמשך הגמרא יש שתי שיטות הפוסלות כתיבת גוי:

1. והיינו כטעם דלעיל גבי שבויים, או משום שלא ישבו השבאים יותר כדי לגרוף הון, או כדי

ספר תורה שכתבו מין [אדם אדוק בעבודת כוכבים כגון כומר],⁽⁵⁾ הרי זה **ישרף**, כי ודאי לשם עבודת כוכבים כתב את האזכרות שבהם.⁽⁶⁾

ואם **כתבו גוי**, הרי זה **יגנוז**, משום שאינו

ודחינן: **דילמא** לא שנינו במשנתנו שלוקחין אותן כדי לקרוא בהן, אלא כדי **לגנוז** אותם מספק, שמא ספר תורה כשר הוא ולא יהיה מוטל בבזיון.⁽⁴⁾

אמר רב נחמן: נקטינן [מסורת מאבותינו מנהג מרבתינו]:

לכתיבה לשם ע"ז ולא לכתיבה פסולה גרידא; ויש מי שפירש בטעמו על פי דקדוק החת"ם סופר, ומשום שיש לומר: אף לדעת המקשן אין הכרח לפרש את משנתנו לענין קריאה בציבור, ויש לפרשה לענין קריאה ביחידות [ואפילו בפרשיות של תפילין, ראה בחת"ם סופר], ורק "לגנוז" נראה לו דוחק.

ולפי זה אין הוכחה ממשנתנו אלא שאין חוששים שמא כתבו גוי לשם ע"ז, שאם היינו חוששים, אף לקרוא ביחידות לא היו לוקחים, שהרי נכתב לשם עבודה זרה, וכמו שכתב הט"ז; ומאחר שמוכח ממשנתנו שקורין בו על כל פנים ביחידות, ממילא מוכח גם שקורין בו בציבור, ושמע מינה כמאן דאמר "קורין בו".

אבל לדעת הסובר שכתובת גוי פסולה משום שאינו בקשירה או משום שאינו לשמה, אין להוכיח ממשנתנו שבנמצא "קורין בו" ואין חוששין שמא כתבו גוי, כי יש לומר שאכן חוששין, ומשנתנו איירי ליקח אותן כדי לקרוא בהן ביחידות.

5. נתבאר על פי רש"י; ובחידושים מכתב יד, כתב לפרש: מין, כגון רשעי ישראל שהיו מתלמידי יש"ו הנוצרי, ומשתפין שם שמים בדבר אחר, והם דורשין כל התורה לפי דעתם לשם יש"ו, דהוא ודאי לשם עבודה זרה כתביה; ואחר כך הביא שיטת רש"י.

6. על פי תוספות רי"ד.

האחת: משום שתם מחשבת גוי לעבודה זרה, ולשיטה זו ישרף הספר תורה.

השניה: גוי פסול לכתיבת ספר תורה משום "כל שאינו בקשירה אינו בכתיבה", או משום שצריך כתיבה לשמה, ולשיטה זו יגנוז ספר התורה.

ולכאורה צריך ביאור, למה כתב רש"י שמן המשנה משמע שנמצא ביד גוי כשר ואין חוששין שכתבו גוי שאם היה כותבו היה פסול משום שמחשבתו לעבודת כוכבים ולא כתב את אחת משני הטעמים האחרים! ?
וראה מה שיתבאר מזה בהערה 4.

4. א. כתב בחידושי חת"ם סופר ד"ה ואין לוקחין, שאם כוונת המשנה היא "לגנוז", שווי דמיהן אינו אלא כשווי הקלף לעשות ממנו תוף וכינור או רצועות לסנדלו, והוסיף עוד, שאפילו אי קורין בו, נראה דאין לוקח ביותר מזה, לפי הטעם דלא לגרבי וליתיה, אבל אם הטעם משום דוחקא דציבורא, כי אז יש לומר שאם פודין אותו כדי לקרות בו, כי אז נותנין בו כפי שוויו של ספר תורה לקרות בו.

ב. כתב עוד החת"ם סופר בד"ה דילמא, שיש לדקדק מלשון הגמרא, שאף אין קורין בו ביחידות, שאם לא כן למה אמר "לגנוז", וראה מה שכתב בטעם הדבר, ומה שהביא בשם הש"ך והט"ז בסימן רפא.

וראה לעיל בהערה 3, שרש"י דקדק לומר, שכוונת הגמרא היא להוכיח שאין חוששים

ספר תורה שכתבו גוי:

תני בברייתא **חדא**: **ישרף**, ומפרש טעמא ואזיל.

ותניא באידך ברייתא: **יגנז**, ומפרש ואזיל.

ותניא באידך [ברייתא שלישית]: **קורין בו**, ומפרש לה ואזיל.

ומפרשינן **דלא קשיא** סתירת הברייתות זו לזו; **כי**:

הא דתניא בברייתא ראשונה: **"ישרף"**, **רבי אליעזר היא**, **דאמר**: **סתם מחשבת גוי לעבודה כוכבים**, ולכן ישרף.

והא דתניא בברייתא שניה: **"יגנז"**, **האי תנא הוא!** **דתני רב המנונא בריה דרבא מפשרוניא** [שם מקום]:

כשר לכתובה, שכל שאינו בקשירת תפילין אינו בכתיבה, כדלקמן.⁽⁷⁾

ואם **נמצא** ספר התורה **ביד מין**, ואין ידוע אם הוא כתבו או שמא מצאו, הרי זה **יגנז** מספק, אבל אין קורין בו משום ספק ספיקא שמא לא הוא כתבו, או שמא כתבו שלא לשם ע"ז, כי המין אדוק בעבודה זרה וודאי כתבו לשם עבודה זרה.

ואם **נמצא ביד עובד כוכבים**, ואין ידוע אם הוא כתבו:

אמרי לה [יש אומרים] **יגנז**, כי שמא הוא כתבו.

ואמרי לה: **קורין בו**, ומשום דספק ספיקא הוא: שמא ישראל כתבו, ואם תמצי לומר שהוא עצמו כתבו, שמא כדי למוכרו לישראל כתב אותו, ולא לשם עבודת כוכבים.⁽⁸⁾

ב. ראה בחידושי חת"ם סופר שביאר לדעת רש"י, למה חשוב זה "ספק ספיקא", אף שלכאורה ספק אחד הוא ["שם אונס חד הוא" ראה תוספות כתובות ט א], אם הוא או ישראל כתבוהו לספר תורה.

ג. ראה עוד שם בשם הש"ך בכללי ספק ספיקא סימן י', שדן בספק ספיקא זה, שהוא ספק ספיקא שאינו מתהפך לכל הצדדים, שאי אתה יכול לומר אלא: שמא ישראל כתבו, ואם תמצי לומר שהוא כתבו שמא כתבו שלא לשם עבודה זרה, אבל אי אתב יכול לומר: שמא כתבו שלא לשם עבודה זרה, ואפילו אם כתבו לשם ע"ז שמא ישראל כתבו, שהרי אם נכתב לשם ע"ז הרי זה פסול אפילו אם ישראל כתבו, וספק ספיקא כעין זו אינה ספק ספיקא [ראה תוספות ישנים כתובות ט ב].

7. נתבאר על פי רש"י שכתב: "כדלקמן", וטעם זה מפורש בגמרא לקמן למאן דאמר ספר תורה שכתבו גוי יגנז, וכן כתבו התוספות בטעמו של רב נחמן, וכן ביאר ב"פני יהושע" את כוונת רש"י.

8. א. תמהו התוספות: והרי אפילו אם כתבו כדי למוכרו לישראל, אין ספר התורה כשר, היות ואינו בקשירה, שהרי מטעם זה אמר רב נחמן שיגנז אם הוא כתבו! ? וראה מה שכתב ב"פני יהושע" בישוב שיטת רש"י.

והתוספות משום קשיא זו פירשו באופן אחר: משום שיש תלות יותר שישראל כתבו, מאשר שהגוי כתבו, שאין דרך הגוים לכתוב; ולשון "חידושים מכתב יד" הוא: זיל בתר רובא, ורוב כותבי ישראל הם.

ובלבד שיהיו כתובין כהלכתן; ומעשה בגוי אחד בצידן, שהיה כותב ספרים, והתיר רבן שמעון בן גמליאל ליקח ממנו.

ותמהינן: וכי רבן שמעון בן גמליאל, עיבוד העור "לשמן" בעי [מצריך הוא, וכדמפרש ואזיל], ואילו כתיבה "לשמן" לא בעי?! והאיך אפשר שיכשיר רבן שמעון בן גמליאל כתיבת גוי?! (13)

דתניא [שרבן שמעון בן גמליאל מצריך עיבוד העור לשמה]:

ציפן לפרשיות של תפיליו זהב, כלומר: עשה בתים מזהב, או שטלה [לשון טלאי]

ספר תורה תפילין ומזוזות שכתבן: מוסר, (9) עובד כוכבים, ועבד, אשה, וקטן, וכותי [שהן גרי אריות], וישראל מומר, (10) הרי אלו פסולין, שנאמר: "וקשרתם [לאות על ירך והיו לטוטפות בין עיניך]. וכתבתם", כל שישנו במצות קשירה, ישנו בכתיבה, וכל שאינו בקשירה, אינו בכתיבה. (11)

והיות ואינו עבודה זרה אלא שהוא ספר תורה פסול, הרי זה יגנו. (12)

והא דתניא בכרייתא שלישית: "קורין בו", האי תנא הוא.

דתניא: לוקחין ספרים מן הגויים בכל מקום,

רש"י: שהוא משום שמצות עשה שהזמן גרמא היא, היות ולילה ושבת לאו זמן תפילין הוא.

12. אף כאן יש לדקדק למה יגנו ולא יקראו בו ביחידות, ראה הערה 4.

13. א. ביאר ה"חזון איש" [ראה ליקוטים כאן], את קושיית הגמרא: ונראה, דלאו משום דחשדינן ליה שאינו כותב לשמה, אלא שאין מחשבת גוי כלום במקום דבעינן מחשבה לשמה, [וראה לשון רש"י בד"ה בגר].

אך ראה במהרש"א שכתב, שאם יודעים אנו בגוי שהוא כותב לשמה, אף גוי יכול לכתוב לשמה, וב"פני יהושע" ד"ה והא דתניא, תמה עליו משום "דפשיטא לן בכולה תלמודא דכל היכא דבעינן לשמה פסול בגוי אפילו ישראל עומד על גביו, משום שגוי אדעתא דנפשיה קעביד", וראה עוד שם.

ב. הקשו התוספות: למה לא נאמר בכתיבה "סתמא לשמן", [וראה תוספת ביאור בדבריהם ב"חזון איש" שם], וראה על זה בחידושי חת"ם סופר.

9. כתב בחידושים המיוחסים לרבינו קרשקש, שתפילין ומזוזות נלמד פסולם בכתיבה מפסוק זה עצמו העוסק בתפילין ומזוזות, וכל שכן ספר תורה שהוא קדוש יותר מהם; וכן הביא המגיה שם בשם חידושי הר"ן, [וצ"ב מה ענין קדושה לכאן].

10. כן גרס מהרש"ל.

11. א. כתב רש"י בטעם המוסר והמומר שחשובים הם כמי שאינם בקשירה, שהוא משום ש"פרקו מעליהן עול", ולשון חידושים מכתב יד המיוחסים לריטב"א "דכיון דפרקו מעליהם עול מצוות דעבדי בפרהסיא, כמין שבאומות דמי דלא מודו בתורה, ולא בני קשירה נינהו".

ובחידושים המיוחסים לרבינו קרשקש, תמה: למה מוסר ומומר אינם בקשירה?! והאריך בזה, וכתב שהוא מדרבנן, וכן הביא שיטה זו בר"ן, ראה שם.

וראה עוד בחידושי חת"ם סופר מה שהביא מה"בית יוסף" בענין מוסר, ומה שכתב עליו.

ב. בטעם העבד ואשה שאינם בקשירה, פירש

כותב בצידן והכשיר רשב"ג את כתיבתו, לא גוי היה, אלא **בגד שחזר לפורו** הרע (16) — היה המעשה, ויודע שצריך לכתוב לשמה. (17)

ותמהינן: והרי אם חזר לפורו, כל שכן דהוה ליה מין, ומחשבתו לעבודת כוכבים!?

אמר רב אשי: לא חזר לסורו רע מתוך אמונה, אלא **שחזר לפורו משום יראה** מן הגויים שלא יהרגוהו על שנתגייר.

תנו רבנן: אף ששינינו במשנתנו שאין לוקחין ספרי תורה תפילין ומזוזות מן הגויים יותר מכדי דמיהן, מכל מקום מעלין בדמיהן עד כדי טרעפיק נוסף על המחיר.

ומפרשינן: **מאי טרעפיק?** — **אמר רב ששת:** **איסתירא**, היא סלע מדינה שהיא שמיינית שבסלע צורי. (18)

והטעם שבשיעור זה מעלין, הוא משום

עליהן עור של בהמה טמאה, כלומר: שעשה את הבתים מעור של בהמה טמאה האסורה באכילה, הרי אלו פסולות.

כי בתים מעור בעינן ולא של זהב, (14) ועור בהמה טמאה פסול משום שנאמר: "למען תהיה תורת ה' בפין", ולמדו חז"ל "מן המותר בפין" ולא מבהמה טמאה.

ואם עשה את הבתים מעור בהמה טהורה, הרי אלו כשרות, ואף על פי שלא עיבדן לשמן.

רבי שמעון בן גמליאל אומר: אפילו עשאן מעור עור בהמה טהורה, הרי אלו פסולות, עד שיעבדן לשמן. (15)

הרי שסובר רשב"ג שאפילו עיבוד צריך לשמה, ואם כל שכן שיש לו לפסול כתיבה שאינה לשמה!?

אמר תירץ רבה בר שמואל: אותו גוי שהיה

17. ראה מהרש"א ופני יהושע איך תתבאר לפי תירוץ זה, הבריייתא ששינינו בה "ספר תורה שכתבו גוי קורין בו" דאוקימנא כרשב"ג, ואי אפשר לפרש כן, כיון שלשיטתו הרי צריך שיהיה לשמה.

18. כתב ב"תוספות ר"ד: "ורשאיין לקנות תפילין מן המוצאם כל זוג בחצי דינר", ונראה מדבריו ששיעור זה הוא לזוג תפילין, אבל לספר תורה יהא השיעור אחר, כי כך מסתבר ששיעור ההעלאה הוא יחסי למחיר הקרן; וראה ברש"י שנראה מדבריו ששיעור זה הוא לספר תורה, ומשמע מדבריו שלכל הדברים שיעור אחיד הוא.

14. רש"י מנחות מב ב.

וראה בחידושים המיוחסים לרבינו קרשקש, שהאריך לבאר את מחלוקתם של רבן שמעון בן גמליאל ורבנן באיזה פרטים נחלקו.

15. לשון הבריייתא: "אפילו עור בהמה טהורה פסולות עד שיעבדן לשמן", צריך תלמוד, כי מה ענין עור בהמה טהורה לעיבוד לשמה, לא היה לבריייתא אלא לומר: "רשב"ג אומר: צריך שיעבדן לשמן".

16. בגמרא הוריות יג א איתא: "מפני מה הכל מושלין בעכברין, מפני שסורן רע", ופירש רש"י: יצר לבם רע הוא יותר מדאי; "סורו" שר שלהם, כדאמר "בגד סורו רע", דהיינו יצר הרע ששר שלו רע הוא.

אותה לעולם, בין שהותר הנדר ובין שלא הותר הנדר.

ובטעמו של תנא קמא, נחלקו בגמרא:

יש מי שאומר: "משום קלקולא",⁽²⁰⁾ שאם אתה אומר יחזיר, שמא תלך ותנשא, ונמצא שם רע שאינו שם רע, או שתלך ותתיר את הנדר על ידי חכם, ומקלקלה בעלה הראשון ואומר: אילו הייתי יודע שאין הלעז כלום, ושיכולה היא להתיר את הנדר על ידי חכם, הרי שאפילו אם נותנים לי מאה מנה לא הייתי מגרש אותה. ונמצא לפי טענתו שעדיין אשת איש היא, שהרי הגט בטל, ונמצאו בניה ממזרים.

ולפיכך אומרים לו מתחילה: "הוי יודע שהמוציא את אשתו משום דברים אלו לא יחזיר, ואם חביבה היא עליך אל תמהר להוציאה", ונמצא, שאם בא אחר כך לקלקלה, אינו נאמן, שהרי יודע שנאסרה עליו, ולא חש לבדוק את הדבר.⁽²¹⁾

יש מי שאומר: קנס חכמים הוא שקנסו את האשה שלא יחזירנה עולמית, שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות ובנדרים.

רבי יהודה אומר: המוציא את אשתו משום נדר שתיקנו חכמים שלא יחזירנה, הוא כדי שלא תהיינה בנות ישראל פרוצות בנדרים;⁽²²⁾ ולפיכך:

שעיקר הטעם הוא, שלא יתנו לב ויטרחו לבזוז ספרים מישראל, אבל כשמעלין בדמיהן דבר מועט, אין זה עליו הניכר שיתנו לב לבזוז בשל כך.⁽¹⁹⁾

הוא טייעתא [אשה ישמעאלית] **דאייתי** **חייתא דתפילי לקמיה דאביי**, [הביאה שקטן מלא תפילין לפני אביי].

אמר לה אביי: האם **יהבת ליה ריש ריש בתמרי** [התמכרי לי זוג זוג של תפילין כל אחד בתמרי]?

אימליא אותה ישמעאלית **זיהרא** [נתמלאה ארס מרוב כעס], **שקלא לחייתא שדתינהו בנהרא** [נטלה את השק והשליכתו לים].

אמר אביי: לא **אבעי לי לזלולינהו באפה כולי האי** [לא היה זה מן הראוי לזלול כל כך בתפילין בפניה].

מתניתין:

המוציא [המגרש] **את אשתו משום שם רע** [שיצא עליה לעז זנות], הרי זה שוב לא יחזיר את אשתו לעולם, בין שנמצאו הדברים בדאין ובין שלא נמצאו הדברים בדאין.

ואף המגרש את אשתו **משום נדר שנדרה**, כי אי אפשר לו באשה נדרנית, הרי זה לא יחזיר

21. א. נתבאר על פי רש"י ותוספות רי"ד; וראה תוספת ביאור בענין זה בגמרא בסמוך מו א הערה 1, והערה 10 בדף מו ב, בסוף סוגיית "המוציא את אשתו".

22. ולקמן מו ב נחלקו אמוראים בדעת רבי

19. נתבאר על פי רש"י ותוספות רי"ד; וראה רש"י במשנתנו בד"ה מפני תיקון העולם.

20. וכן הוא סתמא דגמרא לקמן מו ב, [ראשונים]; ולפי מה שכתבו התוספות לקמן מו א ד"ה שלא בתירוץ אחד, אף סתמא דגמרא בדף מו א היא כשיטה זו.

גם אם היה יודע שחכם יכול להתיר את הנדר היה מגרשה, כי לדעת רבי אלעזר אינו רוצה שתתבזה אשתו בפני בית דין.⁽²⁵⁾

אלא לכך אסרוהו להחזירה אף בזה, משום שבנדר שאינו צריך חקירת חכם, יכול הוא לקלקלה ולומר: אילו הייתי יודע שיכול אני להפר, לא הייתי מגרשה, ומשום נדרים אלו אסרו להחזיר את הנודרת כל סוגי נדרים.

אמר רבי יוסי ברבי יהודה: מעשה בצידון, באחד שאמר לאשתו: "קונם אם איני מגרשיך", וגרשה, והתירו לו חכמים שיחזירנה, מפני תיקון העולם, ובגמרא יתבאר מה ענין מעשה זה אצל משנתנו.

גמרא:

שנינו במשנה: המוציא את אשתו משום שם רע לא יחזיר, משום נדר לא יחזיר:

אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן: והוא, זו ששנינו שאסור להחזירה עד שלא ניסת לאחר,⁽²⁶⁾ אינו אלא כשאמר לה כשגרשה: "משום שם רע אני מוציאך", וכשהוציאה משום נדר, אמר לה: משום נדר - מ-א אני מוציאך.

אבל אם לא אמר לה כן, יכול הוא להחזירה.

כל נדר שידעו בו רבים,⁽²³⁾ שהוא נדר שאין לו התרה על ידי חכם לדעת רבי יהודה,⁽²⁴⁾ אם כן פריצות יותר מדאי היא, וקנסוה שלא יחזיר.

ואילו נדר שלא ידעו בו רבים ויש לו התרה, הרי זה יחזיר.

רבי מאיר אומר: המוציא את אשתו משום נדר, שתיקנו חכמים שלא יחזירנה, משום קלקולא הוא; ולפיכך:

כל נדר שצריך חקירת חכם, ואין הבעל יכול להפר, כיון שאינו מדברים שבינו לבינה ולא נדרי עינני נפש, הרי זה לא יחזיר, כי בזה שייך קלקולא, שמא יאמר: אילו הייתי יודע שחכם יכול להתירו, לא הייתי מגרשה.

ואילו נדר שאינו צריך חקירת חכם אלא הוא עצמו יכול להפר, הרי זה יחזיר, כי אינו יכול לקלקלה, שהרי היה לו להפר ולא היפר.

אמר רבי אלעזר: אדרבה! לא אסרו זה, לא אסרו לבעל להחזירה כשנדרה נדר שצריך חקירת חכם, אלא מפני זה, מפני נדר שאין צריך חקירת חכם.

כלומר: מעיקר הדין לא היה לנו לאסור מלהחזיר אשה שנדרה נדר שצריך חקירת חכם, ומשום שאינו יכול לקלקלה, כי ודאי

יהודה, אם אינו חושש כלל לסברת "קלקולא", או שאך בנדר אינו חושש לסברת "קלקולא" וכפי שיתבאר הטעם שם.

23. בגמרא נחלקו אמוראים אם "רבים" היינו שלשה בני אדם או עשרה.

24. אבל תנא קמא נחלק עליו אף בזה, וראה

תוספות לקמן מו א ד"ה שלא.

25. לכאורה תמוה: וכי משום שחם על כבודה, יגרשנה?! וראה מה שכתב בזה ב"אילת השחר".

26. רש"י; כי אילו ניסת כבר לאחר, שוב אינו יכול להחזירה אף בלי טעם זה, שהרי אסור